نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال بیست و دوم، شماره ۶۴، بهار ۱۴۰۱

تبیین تعاملات شهر و مرز با رویکرد توسعه پایدار بر اساس منطق تصمیم‌گیری چند معیاره فازی مطالعه موردی: شهرهای مرزی استان سیستان و بلوچستان[1]

دریافت مقاله: ۹۷/۱۲/۲۷ **پذیرش نهایی**: ۹۸/۹/۷

صفحات: ۲۶۸-۲۴۷

رضا محمدی: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.
Email: sajmsama@yahoo.com
زینب کرکه آبادی: دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران[2]
Email: z.karkehabadi@yahoo.com
غلامر ضا میری: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران.
Email:

چکیده

در این پژوهش به بررسی و تبیین کنش‌ها و تعاملات میان شهر و مرز پرداخته شد. تحقیق پیش‌رو از نظر هدف کاربردی و از لحاظ روش توصیفی-تحلیلی به شیوه کتابخانه‌ای و میدانی است. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه و مصاحبه بوده است. جامعه آماری متشکل از مجموع یک درصد جمعیت شهرهای مرزی زاهدان، میرجاوه، دوست محمد، خاش و سراوان می باشد. (N=۸۰۹۲)با استفاده از فرمول کوکران و به روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای ۳۶۷ نفر به عنوان نمونه انتخاب و برای تجزیه وتحلیل داده‌ها از مدل تلفیقی تحلیلی (SOWT-ANP)استفاده شد. یافته‌ها و نتایج نشان داد، مهمترین نقطه قوت مؤثر بر روابط شهر و مرز مربوط به عوامل اجتماعی با میانگین ۳,۵۵ و در بین نقاط ضعف، بیشترین تأثیر را نقاط ضعف اجتماعی با میانگین۳,۶۳ و در بین فرصت‌های مورد بررسی، عوامل اقتصادی و مدیریتی با کسب میانگین ۳,۵۳ و سرانجام در بین انواع تهدیدات، آسیب‌ها و تهدیدات اجتماعی با متوسط ۳,۷۵ بیشترین تأثیر را دارند. همچنین استفاده از روش (F.ANP) در این پژوهش نشان داد که بیشترین وزن مربوط به عامل تهدید، «مدیریتی» است که ۷/۹ درصد از وزن نهایی را کسب و جایگاه اول را از دیدگاه پاسخگویان به خود اختصاص داده است. «برقراری امنیت اقتصادی، سیاسی و محیطی جهت مقابله با بحران‌ها، حمله‌ها و...(ST_2)» به عنوان مطلوب‌ترین استراتژی تصمیم‌گیری در زمینه موضوع مقداری برابر با صفر می‌باشد. و استراتژی«عدم همکاری و قطع مراودات برون مرزی با همسایگان (WT_1)» به عنوان بدترین راهبرد درخصوص مسئله برگزیده شده است. لذا می‌توان گفت: در بین عوامل (SWOT) «تهدیدها و چالش‌ها»در ابعاد امنیتی و مدیریتی تأثیرگذارترین عامل گسست و شکاف حقیقی و عامل «بهره‌گیری از فرصت‌ها» مسئله اصلی در بهبود و ارتقاء روابط و تعاملات میان شهر و مرز می‌باشد. همچنین از منظر شاخص‌های توسعه پایدار عامل مدیریتی (نهادی) دارای بیشترین درجه اهمیت و عوامل اجتماعی، اقتصادی و محیطی به ترتیب در رتبه بعدی قرار گرفته اند.

کلید واژگان: شهر، مرز، تعاملات مرزی، توسعه پایدار، سیستان وبلوچستان

---

۱ این مقاله مستخرج از رساله دکتری رضا محمدی با عنوان « تبیین رابطه تعاملات شهر و مرز با رویکرد توسعه پایدار- مطالعه موردی :شهرهای مرزی زاهدان، میرجاوه ، دوست محمد، خاش وسراوان» است که با راهنمایی دکتر زینب کرکه آبادی و حمایت معنوی دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان انجام شده است.

۲.نویسنده مسئول: سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان ، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری ۰۹۱۲۵۳۲۵۷۱۴

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

مقدمه

در مرزهای اکثر کشورهای درحال توسعه، سطح قابل توجهی از نیاز مردم مرزنشین از طریق مبادلات مرزی تامین می‌شود. این گونه مبادلات علیرغم غیررسمی و محلی بودن آن دارای نقش پراهمیتی در مبادلات میان کشورهای همسایه بوده و باعث بهبود زندگی ساکنین نقاط مرزی می‌شود؛ از این رو برنامه‌ای کردن چنین مبادلات و جریان هایی درنوع خود، توسعه همکاری‌های متقابل اقتصادی، گسترش بازارهای مرزی محلی، ایجاد صلح و ثبات در مناطق مرزنشین و بالاخره بهبود امنیت در این مناطق و بهبود زیرساخت‌ها و خدمات مورد نیاز منطقه را به همراه می‌آورد. اقتصاد مناطق مرزی می‌تواند نقشی اساسی در ترقی و پیشرفت توسعه اقتصادی نواحی مرزی، بهبود استانداردهای زندگی مردم، کاهش فقر، توزیع مناسب درآمد، ایجاد روابط دوستی وآشنایی بیشتر، تسریع همکاری‌های بیشتر بین نواحی مرزی داشته باشد(رکن الدین افتخاری و همکاران،۲۰۰۸ :۱۲). همچنین در مناطق مرزی ساکنان نیزبه دلیل محدویت‌های مختلف با کمبود گزینه‌های معیشتی هم مواجه هستند که باعث شده خانواده‌ها برای تامین معاش، فعالیت معیشتی روزمره خود را رها و به دنبال جایگزینی برای آن باشند(بذرافشان،طولابی‌نژاد و حملی،۱۳۹۷ :۱۲۸). بنابراین نواحی مرزی به واسطه دوری از مرکز، انزوای جغرافیایی و توسعه نیافتگی، تفاوت‌های فاحشی از نظر برخورداری از سطح رفاه و توسعه در مقایسه با مراکز عمده جمعیتی را دارند که تفاوت‌ها منجر به گسست این دو ناحیه و ایجاد یک رابطه استثماری به نفع مرکز می‌باشد(رضایی،۱۳۸۰: ۱۷). دردهه‌های اخیر در تحقیقات توسعه‌ای اعم از تحقیقات اجتماعی و اقتصادی و اکولوژیک به مناطق مرزی و تاثیرات مرزی توجه بسیار صورت گرفته است. این رغبت و علاقه وافر به مناطقی که درامتداد مناطق مرزهای همگرایی کشورها قرار گرفته‌اند به طور مشخص از این تصور نشات گرفته که این مناطق جغرافیایی ویژه ممکن است موجب ایجاد، سازگاری و همسانی اقتصادی در همگرایی بین کشورها گردند(نایبور[1]، ۲۰۰۵: ۵). با این وصف، مرزها از قدیم الایام نماد حق حاکمیت سیاسی و نظارت بر منابع موجود در کشورها بوده و به عنوان حصاری در مقابل تجاوزات و عاملی در جهت دفاع و امنیت محسوب می-شده است؛ اما تحولات و تغییرات تکنولوژیکی در جهان، موجب تغییرات و دگرگونی‌های اساسی در کارکردهای مرز شده است(جعفری وحمیدی،۹۸:۱۳۹۴). شواهد زیادی وجود دارد که با گذشت زمان، مرزهای سیاسی بخش عظیمی از کارکردشان را به عنوان مانع از دست داده و تعاملات و همکاری‌های میان مرزی و شهرهای پیرامونی به طور روزافزون از اهمیت بیشتری برخوردار شده‌اند. امروزه در این حالت مرز نه تنها مانع و خط جدایی و فاصله نیست بلکه به عنوان منطقه تماس، به فضایی کارکردی برای تبادلات و تعاملات اقتصادی، اجتماعی فرامرزی تبدیل شده و اثرات مثبت خود را تا شعاع زیاد در مناطق و شهرهای مجاور به طور پایدار بر جای می‌گذارد. به عبارت دیگر، در دو دهه اخیر، دگرگونی عظیمی در مفهوم مرزها به وجودآمده، به طوری‌که مفهوم آن از یک خط به یک منطقه، از فیزیکی به فرهنگی و از فضایی به کارکردی و نفوذ ناپذیری به نفوذپذیری بدل شده است. بدیهی است که مرزهای ایران نیز در تغییرات اخیر بی نصیب نمانده و امروز شاهد آن هستیم که مناطق مرزی در مقاسیه با گذشته نفوذپذیرتر شده‌اند. در این میان روابط و مناسبت‌های سه جانبه ایران، پاکستان و افغانستان به ویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی(۱۹۷۹) به دلایلی همچون مشترکات

1 Niebuhr

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

مذهبی و تاریخی، فرهنگی، منافع سیاسی و اقتصادی و امنیتی؛ توسعه پیداکرده و زمنیه برای شروع تعاملات بیشتر اقتصادی و اجتماعی، فرهنگی به صورت رسمی و غیررسمی در بین شهرهای میان مرزی هر یک فراهم شده است. ساکنان مناطق مرزی شرق کشور نیز با توجه به محرومیت و سطح پایین توسعه یافتگی و عدم برخورداری شهرها از زیرساخت‌های مناسب و کافی به منظور ایجاد اشتغال و تحصیل رفاه و بهبود اقتصاد، معیشت و درآمد از راه‌های گوناگون اعم از مبادلات سالم اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی که ناشی از روابط نزدیک سه کشور حاصل شده به بستری مناسب برای ورود و خروج انواع کالا خدمات، ایده، سرمایه و غیره تبدیل شده است. هدف از نگارش مقاله حاضر تحت عنوان«تبیین تعاملات شهر و مرز با رویکرد توسعه پایدار بر اساس منطق تصمیم‌گیری چندمعیاره فازی» بررسی، اثرگذاری و تعیین میزان رابطه میان شهر و مرز با هدف توسعه پایدار در محدوده مشخص شده، مرکب از گستره‌ای از جغرافیای سیاسی شهرهای مرزی شرقی در سیستان و بلوچستان شامل: دوست محمد(سیستان درشمال)، زاهدان و میرجاوه(درمرکز) و خاش و سراوان (بلوچستان درجنوب) را مورد بررسی و جستجو قرار می‌دهد. و از آن‌جایی که این پژوهش برای اولین بار به بررسی و چگونگی رابطه تعاملات بین شهر و مرز از رهیافت توسعه پایدار در پنج شهر مزبور می‌پردازد دارای جنبه نوآوری وجدید بودن می‌باشد.

مهمترین تحقیقات انجام شده در زمینه موضوع مورد مطالعه، دسته‌بندی شده که در جـدول(۱) خلاصـه‌ای از نکات کلیدی و نتایج تحقیق بازگو می شود.

جدول(۱). نمونه هایی ازمهمترین مطالعات خارجی وداخلی مرتبط باموضوع تحقیق

محقق	عنوان مطالعه	نکات کلیدی و نتایج
Portnov, Boris A. & Pearlmutter, David(۱۹۹۹)	رشد پایدار شهرها در نواحی مرزی	محققان در این مطالعه تأثیر عوامل متعددی همچون شرایط اقلیمی نامساعد، موقعیت مکانی، شرایط اقتصادی و سیاست‌های دولتی را بر رشد جمعیت شهری در مناطق مرزی بررسی می‌کنند و به تحلیل میزان نقش هر یک از آن‌ها در ناپایداری جمعیت مناطق مرزی فلسطین اشغالی می‌پردازند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که شرایط رکود اقتصادی ناشی از کارکرد بازدارندگی مرزها از مهمترین عوامل مؤثر بر ناپایداری رشد جمعیت در این نواحی به شمار می‌رود.
Brzosko-Sermak, Agnieszka (۲۰۰۷)	بررسی اندیشه‌های نظری موقعیت مرزی شهرها	براساس یافته‌های تحقیق، مرزهای باز برای شهرها و حتی شهرهای غیرمرزی، شانس توسعه ایجاد می-کنند. به نظر آن‌ها شهرهای کوچک و بزرگ در مناطق مرزی، هدف اصلی اثرات مرزی هستند. این مکان‌ها نه تنها موتور توسعه اقتصادی منطقه‌ای هستند، بلکه مراکز ابداع ایده‌ها و نوآوری فرهنگی، دگرگونی اجتماعی و تغییرات سیاسی می‌باشند.
Ni, Pengfei (2011)	شهرها به عنوان موتور جدید توسعه همکاری‌های چین و هند	یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که تعامل و همکاری شهرهای مرزی ناشی از تحول کارکرد مرزها می-تواند همکاری در سطح ملی را تقویت کند، تجارت کالا و خدمات مورد نیاز را افزایش دهد و از تقسیم نیروی کار بهره ببرد و بنابراین یک موقعیت برد- بُرد را رقم زند و توسعه اقتصادی شهرها را تسریع نماید. به طور خلاصه، تعامل و همکاری شهرهای مرزی می‌تواند شرایط زندگی میلیو ها نفر از مردم را بهبود ببخشد و رشد هماهنگ و متعادل را از نظر جهانی تقویت کند.
موسوی، میرنجف و زنگی آبادی، علی (۱۳۹۰)	برنامه‌ریزی توسعه شهرهای مرزی – مطالعه موردی استان آذر بایجان غربی	در این پژوهش، تأثیرکارکردهای امنیتی، اجتماعی و اقتصادی مرز بر ساختار فضایی شهرهای مرزی استان آذربایجان غربی مورد بررسی قرارگرفته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که کارکردهای مرز به ویژه کارکرد اقتصادی آن بر ساختار فضایی شهرهای مرزی مؤثراست؛ به طوریکه شهرهایی که دارای گمرک و بازارچه مرزی نبوده اند، از نظر شاخص‌های توسعه، وضعیت نامناسبی داشته اند. همچنین با ازدیاد جمعیت شهرهای مرزی، میزان امنیت در منطقه نیز افزایش داشته است.
میری، غلامرضا ومحمدی،رضا	تاثیر کارکر مرز بر اقتصاد شهری-مطالعه	یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که بازارچه‌های مشترک مرزی مصداق یکی از کارکردهای اقتصادی مرز نه تنها باعث اشتغال و رونق اقتصادی و جریان مبادلات کالا و سرمایه در شهرهای مرزی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

و،سقایی،مهدی (۱۳۹۲)	موردی شهر مرزی زاهدان	زاهدان و میرجاوه شده بلکه در سرتاسر جغرافیای استان سیستان و بلوچستان در ایجاد اشتغال منطقه موثر بوده و کارکرد اقتصادی مرز بر خروج نواحی مرزی از انزوای جغرافیایی؛ اجتماعی و ایجاد امنیت و اشتغال موثر بوده است.
ویسی (۱۳۹۲)	توسعه نامتوازن وچالش های ناحیه ای استان سیستان وبلوچستان	در این تحقیق ضمن دسته بندی اطلاعات موجود، علل ناامنی و تنش‌های سیاسی و ژئوپولتیکی جنوب شرقی ایران وتوسعه نیافتگی آن را در سه سطح عوامل ملی(پیگیری مقوله ملت سازی)، عوامل ناحیه-ای(شرایط اقلیمی، تفاوت‌های مذهبی، محرومیت، سطح پایین مشارکت سیاسی و قاچاق) و عوامل فراملی (بلوچستان پاکستان، کشورهای منطقه‌ای مداخله گراواینترنت) بررسی شده که نتایج تحقیق نشان می‌دهد یکی از عوامل شاخص، توسعه نامتوازن کشور و کم توجهی در سطوح خرد و کلان به توان‌های محیطی و شاخصه‌های هویتی ناحیه‌ای و محلی است که درگسترش برخی از ناامنی‌هاو چالش-های ناحیه‌ای نقش داشته است.
رفعییان،مجتبی وهمکاران (۱۳۹۴)	رابطه تحول کارکر مرز با ارتقای وضعیت پیرامونی شهرهای مرزی مطالعه موردی شهرهای مرزی بانه وسقز	براساس یافته‌های توصیفی تحقیق، کارکرد مرز در منطقه مورد مطالعه هم ازدیدگاه فعالان تجارت میان مرزی و هم ازنگاه خبرگان و مسئولان محلی، متحول شده است. در بررسی متغیر وضعیت پیرامونی شهری، یافته‌های تحقیق حاکی از بهبود و ارتقای شاخص‌های وضعیت پیرامونی شهرهای مرزی به ویژه ازدیدگاه خبرگان و مسئولان محلی است. همچنین ارتباط معناداری بین تحول کارکرد مرز با ارتقای وضعیت پیرامونی شهرهای مرزی مورد مطالعه وجوددارد.به طوریکه ارتقای وضعیت پیرامونی شهرهای مرزی با تحول کارکرد مرز از دیدگاه فعالان تجارت میان مرزی و خبرگان و مسئولان محلی به ترتیب دارای۵۰و۵۱درصد همبستگی است .علاوه براین، تحول کارکرد مرز، توسعه زیرساخت‌های ارتباطی و کاهش فاصله اجتماعی، فرهنگی با ساکنان آن سوی مرز مهمترین تأثیر رادر تحول کارکرد مرز در منطقه مورد مطالعه داشته اند.
بدیعی ازنداهی،مرجان ومیر احمدی،فاطمه سادات(۱۳۹۴)	تحلیل دیدگاهها وموضوعات نوظهور در مطالعات مرز	این تحقیق نشان می‌دهد جهان سرشار از مرزهای مختلف است و امروزه مرزها نه تنها در اطراف حاکمیت‌های سرزمینی حکومت‌ها، بلکه در اطراف ملت‌ها، گروه‌ها، مذاهب و افراد نیز کشیده شده‌اند. از این رو مطالعهٔ مرز مستلزم وجود دیدگاهی سلسله مراتبی و چندبعدی است. در اینجا نگارندگان درباره مرز دو دیدگاه را مطرح و بیان می‌کنند نخست مطالعات مرزی سنتی، که بیشتر مطالعات مرزی به مرزهای بین المللی می‌پرداختند و در بیشتر آن‌ها به گونه شناسی مرزها از نظرپیدایش و تطبیق آن ها با گروه‌های قومی زبانی و تطابق آن‌ها با عوارض طبیعی و نیز کارکرد مرزهای بین المللی پرداخته می‌شد، در دیدگاه جدید، مرز، خطی قلمداد می‌شود که مقیاس‌های فضایی و اجتماعی متنوع را از هم جدا می-کند. بنابراین، می‌توان گفت مرزها بیش از آن‌که به مثابهٔ خطوط ثابت عمل کنند، به عنوان فرایند، گفتمان، سمبل و شبکه عمل می‌کنند. به همین دلیل، مطالعهٔ مرزها در جهان امروز، مستلزم دیدگاه سلسله مراتبی و چند بعدی است.
طیب نیا سید هادی،سهدی محمدی ومنوچهری سوران(۱۳۹۵)	تحلیلی بر تأثیر انسداد مرزها بر امنیت پایدار نواحی روستایی پیرامون (مطالعه موردی: روستاهای مرزی شهرستان مریوان)	نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که همین وضعیت نامناسب معیشتی مهمترین بعد در نارضایتی روستاییان از اقدامات انسداد مرزی با وجود رضایت ایشان از بهبود سایر ابعاد است. در مقابل، آرامش مرزی بعدی است که بیشترین توانایی پیش بینی رضایت مسئولان را از انسداد مرزها دارد تا بتوان گفت دید مدیریتی مرزهای منطقه امنیتی و انتظامی است.
شکوهی محمد اجزاء و شریف زاده اقدم ابراهیم (۱۳۹۶)	ارزیابی تأثیر بازارچه های مرزی بر ارتقاء کیفیت زندگی شهری درشهرهای مجاور (نمونه موردی:بازارچه تمرچین پیرانشهر)	نتایج این تحقیق نشانگر آن‌است که رابطه‌ی معنادار بین دو متغیر پژوهش وجود دارد و مبادلات مرزی و فعالیت‌های اقتصادی در ایـن زمینـه، سـبب ارتقـاءکیفیت زندگی در سطح شاخص‌های درآمد و اشتغال، کیفیت محیط مسکونی، بالا بردن ضریب امنیتی، افزایش رفـاه و شده است. اما به سبب تحولات جمعیتی و حکمروایـی ناپایـدار، کاهش تعلقات مکانی و نامناسـب بـودن فراغت زیرساخت‌های ارتباطی و آموزشی را به همراه داشته است. در نهایت تحلیل ناشی از معادلات رگرسیونی نشان میدهد که بازارچه مرزی نزدیک به ۴۵ درصد رفاه شهروندان را تأمین می‌کند.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

محمودی، یاسین، سیاف زاده ،علیرضا ،علی اکبری ، اسماعیل (۱۳۹۷)	تحولات مسکن شهری در تعامل با موقعیت مرزی (مطالعه موردی شهر بانه)	نتایج این بررسی حاکی از آن است. شهر بانه در حال حاضرکه به صورت مستقیم از موقعیت مرزی تاثیر پذیرفته و تحت تاثیر تغییر و تحولات مختلف اقتصادی، سیاسی واجتماعی مرز واقع شده است و در حال حاضر که شرایط این شهر (مرزی بودن آن) باعث شده که شرایط اقتصادی خانوارهای شهر بهبود یافته و به دنبال آن تغییراتی در سهم و درصد کاربری‌ها به ویژه در بخش مسکن به وجود آید. با این وجود نقش و عملکرد اقتصادی این شهر دچار تغییر و تحول شده است. و این در حالی است که به رغم تاثیرات قابل توجهی که موقعیت مرزی بر تحولات و توسعه بخش قابل توجهی از شهر بانه داشته است با این حال با توجه به تحقیقات محدود در این زمینه هنوز اثرات موقعیت مرزی بر توسعه شهر بانه ناشناخته مانده است.

ماخذ: نگارنده گان، ۱۳۹۷

مبانی نظری

مرز و بوم در فرهنگ سیاسی فارسی مفهوم یگانه‌ای دارد که موجودیت یک سرزمین سیاسی یا یک کشور و خط پیرامونی جداکننده آن از سرزمین‌های سیاسی را می‌رساند. «مرز و بوم» در اصطلاح فرهنگ فارسی مفهوم «خانه بزرگ یا میهن» را می‌رساند در حالی‌که هر یک از این دو پیکر از تعاریف جداگانه و ویژه‌ای نیز برخوردار هستند به هر حال در این پژوهش مفهوم بوم در موازنه با مفهوم شهر قرار گرفته است. مرز به عنوان پدیده ای پویا، یکی از موضوعات بنیادی مطالعات جغرافیای (ژئوپلیتیک) به شمار می‌رود. در گذشته، بیشتر مطالعات مرزی، تقریباً به طور انحصاری برحکومت‌ها متمرکز بودند، اما امروزه مرز، خطی قلمداد می‌شود که مقیاس‌های فضایی و اجتماعی متنوع را از یکدیگر جدا می‌کند در واقع، بیشتر پژوهش‌های کنونی در جغرافیای انتقادی، بازتاب دهنده‌ی گرایش مجدد به وجود مرز است. بنابراین مرز به عنوان یکی از موضوعات اساسی در مطالعات جغرافیای سیاسی، پدیده ای ایستا و تغییرناپذیر محسوب نمی شود؛ زیرا پویایی‌های درونی دارد، واقعیت‌های جدید می‌سازد و بر زندگی مردم و ساکنان مناطق مرزی که در مراحلی از دوران زندگی خود مجبور به عبور از آن هستند تأثیر می‌گذارد. همچنین نمی‌توان مرز را پدیده‌ی جغرافیایی و سرزمینی ساده‌ای دانست؛ بلکه تمامی انواع مرزها مانند مرزهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، و مجازی، همگی ویژگی‌ها و اهمیت خاص خود دارند (نیومن:۱۲۳،۲۰۰۶) به طوری که ممکن است غیرقابل نفوذ یا نفوذپذیر، ساده یا پیچیده، منفرد(یعنی تنها به وسیله‌ی یک ویژگی تعریف شوند)یا چندگانه باشند(استرایر ودیگران،۲۷۴:۲۰۰۳)از این رو، رایس جونز بر این باور است طبقه‌بندی مطالعات مرزی همواره درحال تغییر و جا به جایی بوده است (جونز،۱۸۱:۲۰۰۹).در حالی که امروزه شاهد شکل‌گیری مطالعات مرزی فراتراز تمرکز بر مرزهای بین المللی سخت هستیم. به بیان دیگر، امروزه مرزها نه تنها پیرامون حاکمیت حکومت‌های سرزمینی، بلکه به دور ملت‌ها، گروه‌ها، مذاهب و افراد نیز کشیده می‌شوند.

مفهوم شهر

شهر و انسان همواره به هم وابسته بوده‌اند. همین وابستگی، نظریات خاصی را به دنبال داشته است به عنوان مثال، نزد یونانیان، شهر بسان پاره سنگی بوده که مجسمه انسان از دل آن بیرون آمده است و یا نزد رومیان، شهر، چونان پدری شناخته شده است که فرزند از آن به دست آمده، همچنان که نزد بسیاری از ایرانیان قدیم،

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

مام وطن، زادگاه و زیست گاه انسان بوده است. نـزد فیلسـوفان مسـلمان، شـهر، محصـول زنـدگی اجتمـاعی و متعاونانه انسان ها است (ریاضی،۱۳۹۲:۱۱۱).

جین جاکوبز[1] (1961) شهرشناس معتقد بود که خیابانهای شهر یکی از جنبه های بنیادین شهری هستند. ایـن ویژگی متمایز اغلب از طریق ساخت هدفمند محیطهایی چون مراکز خریـد و پـارک‌هـای سـرگرمی موضـوعی برجسته‌تر می‌شود. لوییس ورث[2] شهر را آمیزه‌ای از سه متغیرکلیدی می‌دانست: انـدازه، تـراکم و نـاهمگونی یـا تنوع جمعیت او در نظریه خود بیان کرد که هر اندازه شدت این سه متغیر بیشتر باشـد یـک مکـان شـهری‌تـر است.به دیگر عبارت،هر اندازه جمعیت مکانی بیشتر باشد به همان اندازه روابط اجتماعی رسمی تر، درجه دوم و سوم افزایش یافته و جایگزین روابط اولیه جامعه سنتی که متداول است خواهد شد(Writh, 1938: 11).

مفهوم شهر از دیدگاه جغرافیایی

برای جغرافیدان قبل از هر چیز، شهر به عنوان فضای جغرافیایی و در معنایی اخص کلام فضای شهری مطـرح است. شهر برحسب اشغال آگاهانه فضایی از طبیعت مفهوم پیدا می‌کند که به مقتضای تکنیک متـداول زمـان، انسان‌ها آن را در اختیار می‌گیرند و بر همـین اسـاس اولـین عـاملی کـه مشـخص کننـده شـهر اسـت، موقـع جغرافیایی و دومین عامل مقر و مکان است. بنابراین برای جغرافیدانان، شهرفضای پویایی، رفت وآمـد و حرکـت انسان‌ها است(عظیمی وهمکاران، ۱۳۹۲: ۲۳-۳۰). یا به عبارت بهتر، شـهر منظـره‌ای مصـنوعی از خیابـان‌هـا، ساختمان‌ها، دستگاه‌ها و بناهایی است که زندگی شهری را امکان‌پذیر می‌سازد.

جغرافی‌دانان شهر را به‌عنوان یک واحد مجزاء به‌حساب نیاورده و ارتباط متقابل آن را با منطقـه و کشـور مـورد مطالعه قرار می‌دهند. روی‌هم رفته از تعاریفی که تاکنون ذکر شده، هرچند که هیچ کدام به دلایلی آن‌طور کـه باید گویا نمی‌باشند، شاید بتوان برای شهرها مشخصاتی قائل شـد. ایـن مشخصـات می‌توانـد از نظـر جمعیتـی، مساحت نوع مشاغل، روابط مردم، امکانات رفاهی وتأسیسات عمومی، عوامل تجاری و اداری و صـنعتی، بافـت و ساختمان فیزیکی، تصاویری از شهر را در ذهن به‌وجود آورد. در حقیقت شهر جائی است با جمعیت تعلیم یافته در بخش خدمات اداری، بانکداری، آموزش و پرورش، بهداشت، صنایع و کارخانه‌های بـزرگ، بـا سـبک زنـدگی متفاوت از جامعه روستائی(شکوئی، ۱۳۹۰: ۶۹). مهتراینکه طراحی و اجرای سیاست های جامع توسعه شـهری اساس توانمندسازی و بهبود پایداری اشتغال و معیشت خانوارهای شهری میباشد.(Walelignet al, 2016: 769) وعواملی مانند فرآیندهای شهرنشینی و صنعتی شدن منجر به ایجاد تغییـرات وسـیعی درمعیشـت آنـان شـده است (Liu and Liu, 2016: 145).

مفهوم مرز

از زمانی که کنش و منش انسان- اجتماع سرشتی قلمرو محور یافت، جغرافیای سیاسی در عرصه عمل بنیاد نهاده شد. فهم جغرافیای سیاسی یا ژئوپلیتیک نیازمند درک کنش متقابل جغرافیا و سیاست است(کاویانی راد و همکاران،۱۳۹۷ : ۱۰۷). سرحدات و مرزها از جمله موضوعات مهم در جغرافیایی سیاسی هستند. در اینجا و در ادامه با طرح این مقدمه کوتاه عبارت مرز تعریف و تشریح می‌گردد. طی سال‌های اخیر بسیاری از مرزهای

5 Jene Jacobs
6 Louis Wirth

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

جهانی مفهوم پیشین خود را از دست داده و مفهومی تازه یافته‌اند. به عنوان نمونه مرزهای اروپای شرقی بعد از فروپاشی اتحادشوروی معنایی تازه یافته‌اند به این معنا که از یک سو مرزهای سنتی مفهوم و حتی کارکرد خود را از دست داده و مرزهای جدید در قالب اتحادیه اروپا شکل پیدا کرده‌اند. مرز به دو مفهوم عینی مانند مرزهای رسمی کشورها، و یا ذهنی به کار می رود؛ مانند مرزهای عقیدتی. هم‌چنین می تواند باز، بسته یا ضعیف و یا قوی باشد (عزتی،۱۳۶۸،Jones and Wild, 1994; Hansen, 1978; Buchanan, 1998).مرز با واژه‌ها و مفاهیم زیادی شناخته شده است. مفهوم اصلی مرزدر مقابل واژهBorder به معنی مرزسیاسی و رسمی است.

تلاش برای تعریف اصطلاح مرز و انواع آن توسط دانشمندانی مانند هارتشون(۱۹۳۶) ،هولدریچ (۱۹۴۰)، بونتر(۱۹۴۵) وکریستف (۱۹۵۹) انجام گرفته است و نخستین مباحث مربوط به مرزهای زمینی توسط جغرافیدانان دانشگاهی زمان راتزل(۱۸۹۷)که رفتار ارگانیکی دولت را مطرح کرد بعداً این موضوع توسط لردکرزن و هولدریچ(۱۹۰۸-۱۹۱۶) درباره مرزهای سیاسی و شکل‌گیری مرزها پیگیری شد(اخباری و نامی، ۱۳۸۹ :۱). پیتر تیلور(۱۹۸۴) مرز مفهومی از بیرون به درون است وخط مشخصی است که جدایی را نشان می‌دهد. پرسکات(۱۹۸۷) مرزها تاکنون کارکردهای مختلفی به خود گرفته‌اند و به مرور زمان این کارکردها تضعیف و یا تقویت شده و یا تغییر کرده است به محض اینکه یک منطقه مرزی ویا خط مرزی به وجود می‌آید می‌تواند نه تنها منظره طبیعی را که جزئی از آن به شمار می‌رود بلکه عمران و سیاست‌های کشورهای مجاور را تحت تاثیر قرار دهد. ریچارد مویر (۲۰۰۰) مرزها تا حدودی مانند چیزی خطی توصیف شده‌اند در حقیقت مرزها درجایی به وجودمی‌آیند که فصل مشترک‌های عمومی میان حاکمیت‌های کشوری ازسطح زمین می-گذرد. در پایان این قسمت تعاریف یاد شده از مرز را می‌توان در دیدگاه ماکس وبر اینگونه خلاصه کرد: وی شکل‌گیری مرزها را ناشی از محدود بودن فضا جهت اعمال قدرت دولت‌ها در ایجاد سرزمین‌ها می‌داندکه مرزها جدال قدرت‌ها را بر اعمال حاکمیت بر سرزمین‌ها محدود کرده و با جدایی دوگروه، احساس هویت، تعلق و وابستگی سیاسی میان افراد یک ملت را ایجاد می‌کنند (وبر،۲۰۱۲ :۱).

کارکرد مرز

مرزهای بین المللی نه تنها امنیت یک کشور و سرزمین را تامین می‌کند بلکه در شکل‌دهی مناسبات سیاسی و اقتصادی میان حکومت‌ها نقش برجسته‌ای به عهده دارند، مرزها کنش متقابل مرزنشینان را بشدت تحت تاثیر قرار می‌دهند. مرزها ممکن است کارکرد جدا کننده یا پیوند دهنده داشته باشند اما بیشتر اوقات، هردو کارکرد را به صورت همزمان دارند (Remly&Minghi،1991). به طور کلی کارکردهای زیر را برای مرزها می-توان قائل شد جدول(۲) (اخباری و نامی،۱۳۸۹: ۲۸-۲۵).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

جدول(۲).کارکردهای مرز

شرح	کارکرد
جدایی بین دو نظام سیاسی، دوحاکمیت، دوفرهنگ، و دو ملت	جداکنندگی
مرز به مثابه چهارچوب سازی فضایی برای آمیخته و یکسان سازی ملت درون آن	یکپارچه سازی
نمایانگر تفاوت تجلی فضایی، فیزیکی و سطح توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی دو کشور	تفاوت سازی
مرزهاکانون برخورددولت هاو ملت های رقیب و متخاصم مجاوریکدیگر سر تفاوت های نژادی فرهنگی ودینی	کشمکش
مرزها کا نون ارتباط ملت ها و دولت ها رسمی، غیر رسمی، قانونی و غیر قانونی	ارتباط

در رابطه با کارکرد ارتباطی برخی دیگر از جغرافی‌دانان و کارشناسان چهارکارکرد اساسی و مهم دیگر را هم برای مرزها در نظر می‌گیرند که عبارتند از شکل(۱).

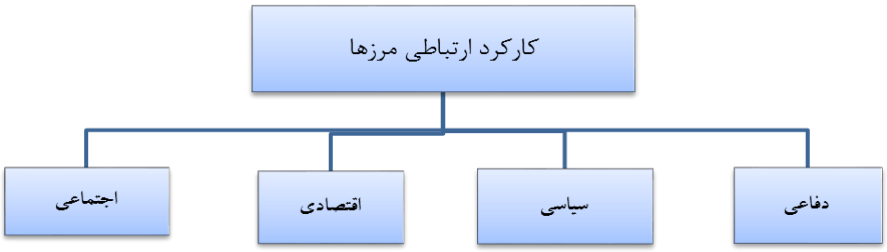

شکل(۱).کارکرد های مرز (منبع: صفایی پور و ظریفی،۱۳۹۰ :۶۵).

کارکرد دفاعی: این کارکرد و نقش از سنتی‌ترین نقش‌های مرز به شمار می‌رود در این زمینه مرزها با توجه به ساختار فیزیکی و ساختمان طبیعی می‌تواند عامل مهمی در تامین امنیت و ایجاد پدافند در برابر تهدیدها، هجوم ها و نفوذهای برونی عمل نماید (صفایی پور و ظریفی،۱۳۹۰ :۶۶).

کارکرد سیاسی: نظام سیاسی بین المللی از تعدادی زیر سیستم تشکیل شده است که در بین آن‌ها کشورهای دارای اقتدار از اهمیت بیشتری برخورداند. از آن‌جاکه هر یک از این سامانه ها به وسیله خطوط مرزی از یکدیگر جدا می‌شوند خطوط مرزی در سیستم بین المللی اهمیت فراوانی دارند. مرزهای بین المللی پدیده مهاجرت را محدود می‌کنند زیرا ایدوئولوژی سیاسی این پدیده ممکن است یگانگی یک کشور را تهدید نماید (همان).

کارکرد اجتماعی: عملاً مرزها محدوده‌هایی را محصور می‌کنند که دارای جمعیت‌هایی از لحاظ اجتماعی یکپارچه می‌باشند از آنجا که کشورها سعی می‌کنند از ویژگی‌ها و ساختار و بنیان‌های فرهنگی و اجتماعی ملت خود صیانت کنند بنابراین مرزها در این مقوله اهمیت می‌یابند(اخباری و نامی، ۱۳۸۹ :۲۷).

کارکرد اقتصادی: کشورها از طریق مرزهای بین‌المللی به عنوان زیر سیستم‌های اقتصادی جهانی هویت می‌یابند و هر کشور دارای سیاست و برنامه‌های اقتصادی خاص و مجزایی است که نسبت به منافع و مصلحت خود آن را تنظیم می‌کند و از طرفی مرزها می‌توانند در مقابل برنامه‌ها و تهدیدهایی که اقتصاددانان را به مخاطره می‌اندازد مانع ایجاد کنند (همان،۲۸).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

تعاملات و توسعه شهرهای مرزی، ارتباطی دوسویه

دردنیای امروز، افزایش مبادلات اقتصادی و تجاری از نشانه‌های اقتصاد جهان در مسیرجهانی شدن است. از این حیث توسعه صنعت حمل و نقل برون مرزی و گسترش تبادلات مرزی به جهت صرفه‌های اقتصادی زیادی که به ارمغان می‌آورد، حائز اهمیت فراوان است. بنابراین آشکارسازی تغییرات ناشی از مبادله تجاری و اقتصاد پویای مناطق مرزی یکی از نیازهای اساسی در مدیریت و برنامه‌ریزی برای رشد و گسترش شهرها و مناطق پیرامون است (احدی نژاد و قادری،۱۳۹۲ :۵۷).درزندگی ملل، مرزها را نباید مانع واردات و مناسبات انسانی دانست؛ چون مرزها در عین حال که قلمرو حاکمیت‌های مختلف را از یکدیگر متمایز می‌سازند، غالباً روابط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی حسنه‌ای نیز بین دولت‌های همجوار پدید می‌آورند؛ همان‌طوری که در زندگی عادی خانواده‌ها، دیوار مشترک همسایگان مانع رفت و آمد و معاشرت نیست، بلکه عامل دوستی و همکاری است، مرز دولت‌های همسایه نیز یک عامل جغرافیایی پرارزش است که در تحکیم روابط طرفین، نقش بزرگی بازی می‌کند. از این روی به ارتباط دو سویه و داد و ستدهایی که بین ساکنان دو طرف مرزها صورت می‌گیرد تعاملات مرزی گفته می‌شود(معتمد نژاد،۱۳۴۸ :۸۷) و مبادله مرزی یعنی خرید و فروش کالا توسط ساکنان مناطق مرزی و تعاونی‌های مرزنشین دارای مجوز، پیله‌وران، بازارچه‌های مرزی، ملوانان، خدمه و کارکنان شناورهای دارای حداکثر۵۰۰ تن ظرفیت در حجم و نوع مشخص و در سقف تعیین شده وزارت بازرگانی (ماده یک قانون ساماندهی مبادلات مرزی). از این جهت بازارچه‌های مرزی، یکی از اهرم‌های مهم و از مصادیق تحکیم، پیوند و توسعه رابطه بین شهر و مرز در ایجاد اشتغال، تامین امنیت، کاهش قاچاق کالا و توسعه‌ی فعالیت‌های اقتصادی است و در طی سال‌های اخیر تأثیر قابل توجهی در گسترش روابط تجاری ایران با کشورهای همسایه داشته‌اند. از مزایای احداث این بازارچه ها می‌توان به ایجاد مزیت‌های نسبی در تولید و فعالیت‌های بازرگانی در دو سوی مرز، مناسبات دو کشور و ایجاد اشتیاق در کشورهای همسایه برای توسعه‌ی مبادلات و بهبود روابط تجاری با ایران اشاره کرد(اسماعیل زهی، ناهید و دیگران ، ۱۳۹۱: ۳۰۳). نکته مهم دیگر اینکه عنایت به پایداری و توسعه شهرهای مرزی، سبب خواهد شد مسایل و مشکلات موجود در آن از قبیل: نابرابری و فقر، کاهش سطح کیفیت زندگی، وضعیت مسکن و توسعه‌ی فیزیکی، بیکاری و اشتغال کاذب و جرم و فساد، بیش از پیش کاهش یابد. بنابراین، توجه به فرایند توسعه و پایداری افزون بر شهرها بلکه در مناطق پیرامون و سکونتگاه‌های انسانی کوچک(روستاها)مرزی تأثیر مثبت خواهد گذاشت. این امر، لزوم توجه به رویکرد توسعه پایدار شهرها را در گرو توسعه‌ی منطقه و برنامه‌ریزی بهینه محلی و منطقه‌ای ضروری می-نماید (کسرایی، ۱۳۸۹: ۲۳). با این ترتیب برای دستیابی به یک الگوی بهینه برای تعیین رابطه میان شهر و مرز و نیز میزان تعاملات این دو باید مجموعه‌ای از عوامل محیطی، اجتماعی، اقتصادی و مدیریتی یا نهادی موثر توسعه‌ای را با متغیرهایی مانند قوت‌ها و ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدات مورد توجه قرار گیرد. در مدل نظری در شکل(۲) سعی شده است عوامل نامبرده در قالب یک دسته بندی چهارگانه به صورت نظامند معرفی و درج شود.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

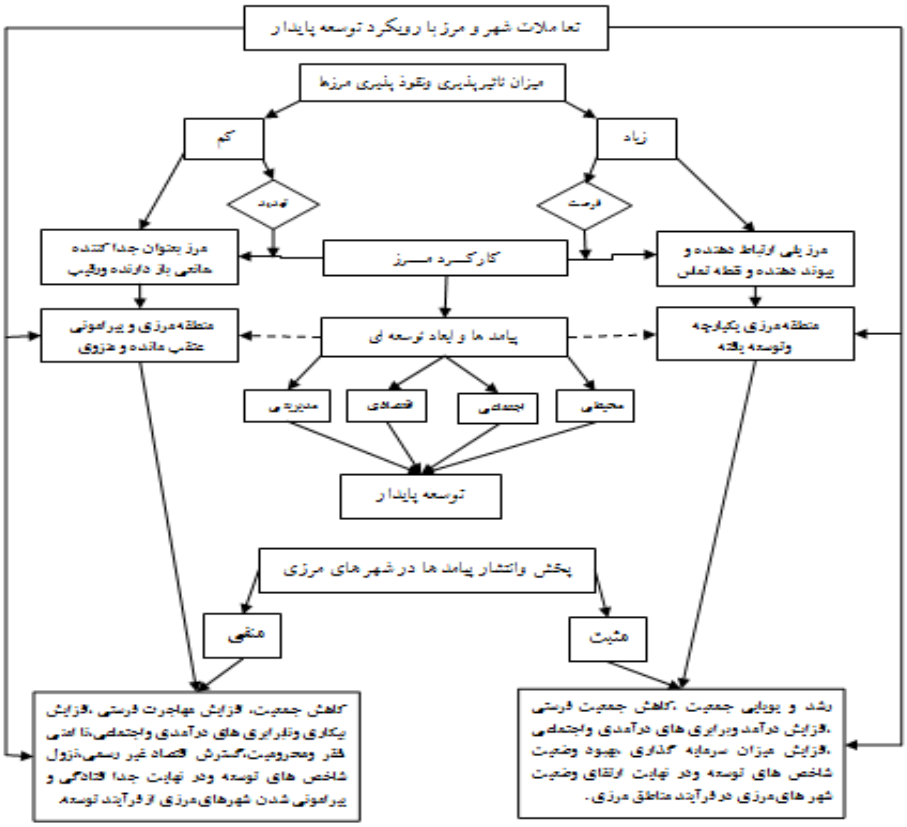

شکل(۲). الگوی نظری تبیین رابطه تعاملات شهر و مرز با رویکرد توسعه پایدار

روش تحقیق

معرفی محدوده مورد مطالعه

شهرهای مرزی و چگونگی نوار مرزی واقع در محدوده پژو هش شکل(۳)، عبارت است از:

الف)شهردوست محمد شمالی‌ترین شهر مرزی دارای جمعیت ۶۶۲۱ نفر و با کشور افغانستان- استان نیمروز به طول ۱۱۰ کیلومتر همجواری و همسایگی دارد که از طریق دو بازارچه رسمی میلک و گمشاد تبادلات و ترانزیت کالا صورت می‌گیرد. اما معاملات و داد و ستد غیررسمی و قاچاق بیشتر روی انواع دام، کالا و سوخت متمرکز است .

ب)مرکز استان شهرهای زاهدان و میرجاوه به ترتیب با وسعت هشت هزار هکتار و جمعیت ۵۶۰۷۲۵ نفر و۹۳۵۹(سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵)که با دوکشور همسایه است با تکیه بر مرز رسمی و قانونی میرجاوه میل ۷۲، جمعاً ۳۹۰ کیلومتر دارای مرز زمینی است. آن سوی مرز ایالات بلوچستان(کویته)و شهر کوچک تفتان پاکستان قرار دارد که مبادلات رسمی ازطریق گمرک و بازارچه مرزی مبادله می‌شود شکل(۴).

ج) شهرهای بعدی در این مطالعه سراوان با جمعیت۱۹۱۶۶۱ وخاش۱۷۳۰۰۰ نفر بامحوریت مرزرسمی سراوان مورد بحث و بررسی قرار می گیرداز آن‌جائی‌که مرز شهرستان خاش فاقد گذر رسمی و غیررسمی و بدون

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

بازارچه است تکیه پژوهش بر روی داده‌های مرزی و شهری سراوان خواهد بود و نتایج حاصل به هردو شهرستان تعمیم می‌گردد (مطالعات نگارنده گان،۱۳۹۷).

شکل(۳). نمایش قلمرو جغرافیایی و سیاسی مورد مطالعه و شهرهای مرزی نمونه

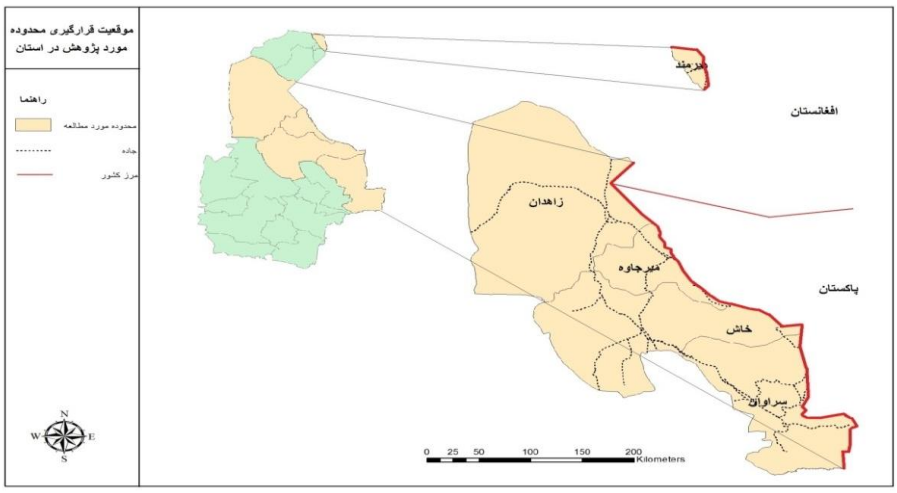

شکل(۴). موقعیت تقسیمات سیاسی استان سیستان و بلوچستان نسبت به کشور ایران

ماخذ: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان ترسیم از نگارنده گان ،۱۳۹۷

داده و روش کار

پژوهش پیش رو از لحاظ هدف کاربردی و از نوع توصیفی- پیمایشی و روش حل مسائل از نوع مدل‌سازی ریاضی و تصمیم‌گیری چند معیارۀ فازی است که با بهره گیری از تحلیل(SWOT)[1] و با هدف انتخاب بهترین استراتژی در تعیین وتبیین تعاملات شهر و مرز از دریچه توسعه پایدار، بر اساس رویکرد تصمیم‌گیری چندمعیارۀ فازی (MCDM)[2] انجام شده. MCDM یک روش تصمیم‌گیری است که در زمینه رتبه‌بندی یا

1 Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats
2 Multi Criteria Decision Making

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

انتخاب و با در نظر گرفتن مطلوبیت در اقتصاد توسعه پیدا کرده و قادراست به تصمیم‌گیرندگان آن‌گاه که با مسائل چند هدفه یا چند شاخصه روبرو هستند، کمک کند. (مروتی و همکاران، ۲۰۱۴؛ ۷۷).جامعه آماری پژوهش به دلیل استفاده از روش ریاضی و تحقیق در عملیات، از گروه خبرگان شامل کلیه دست اندرکاران و صاحب نظران آشنا به موضوع در محیط تحقیق است و جمعیت آماری هدف درپنج شهراین مطالعه برابر ۸۰۹/۲۰۵ نفراز که با احتساب وانتخاب یک درصد، حجم نمونه مورد نظر بیش از۸ هزارنفرمی باشد. با استفاده ازفرمول کوکران وروش نمونه گیری جدول مورگان، به صورت نمونه گیری سهمیه ای تعداد نمونه ۳۶۷ نفر تعیین می‌گردد.

برای جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها از روش کتابخانه‌ای و از روش میدانی استفاده شده. ابزارگردآوری داده‌ها پرسشنامه و مصاحبه، مقایسات زوجی برای سنجش شدت اثر عوامل بر یکدیگر بوده که روایی محتوای پرسشنامه‌ها وعوامل با نظرات افرادی متخصص موضوع وباغربال‌گری تأیید شده است. از آنجا که در این پژوهش از مدل(MCDM)فازی شامل فرآیند تحلیل شبکه‌ای (ANP) [1]براساس دیمتل (DEMATEL) استفاده می‌شود، برای محاسبه پایایی پرسشنامه دیمتل سعی شد تا پراکندگی پاسخ خبرگان کنترل شود. فرآیند تحقیق بدین گونه بودکه نخست با مروری برادبیات تحقیق عوامل(SOWT)شناسایی و سپس طی پرسشنامه با طیف پنج گزینه‌ای لیکرت[2] به صورت چهره به چهره از خبرگان خواسته شد تا میزان اهمیت هر یک از آن‌ها را در حوزهٔ مورد مطالعه مشخص کنند، سپس میانگین هندسی نظرات ۱۵ خبره محاسبه شده و عواملی که امتیاز آن‌ها بیشتر از حد متوسط (سه) طیف لیکرت بود، انتخاب و باقی موارد حذف شدند. در نهایت تعداد ۲۶ عامل از(SOWT) برای تعیین استراتژی مشخص شد. سپس طی جلسات طوفان فکری با خبرگان از تلفیق عوامل(SOWT) ، استراتژی‌ها شناسایی و انتخاب شدند. برای تجزیه تحلیل داده‌ها از نرم افزار های SPSS , EXCEL و SUPER DECISION بهره گرفته شده است.

رتبه بندی

برای «رتبه‌بندی استراتژی‌ها» از وزن‌های به دست آمده، هر یک از عوامل سوات و به دلیل ارتباط آن عوامل با یکدیگر، از روش(ANP)و با توجه به عدم قطعیت در پاسخگویی به صورت فازی استفاده می‌شود. روش(ANP)یک تئوری ریاضی است که توسط ساعتی[3] در سال ۱۹۹۹ مطرح شد و به طور سیستماتیک وزن عوامل را هنگامی که با هم در ارتباط هستند محاسبه و مسائلی را که میان عوامل ارزیابی وابستگی و بازخورد وجود دارد اولویت بندی می‌کند (اوپریکوویچ و همکاران[4]، ۲۰۱۴؛ ۵۱۶). روش(ANP)از چهار مرحله تشکیل شده است. مرحله اول ساخت مدل و تبیین مساله است. مرحله دوم، ماتریس مقایسه زوجی و تعیین بردارهای اولویت تشکیل می‌شود. مرحله سوم تشکیل سوپر ماتریس و تبدیل آن به سوپر ماتریس حدی و در مرحله چهارم وپایانی گزینه برتر انتخاب می‌شود (پسندیده فرد و کیانی ماوی، ۱۳۹۷؛ ۱۰۸). همچنین در این پژوهش، برای تعیین روابط عوامل از روش دیمتل نیزاستفاده شده است. این روش به وسیله برنامه علوم و بشر

1 Analytical network process
2 Likert Spectrum
3 Thomas L. Saaty
4 Opricovic et al

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

انستیتو BattelleMemorial ژنو، بین سال‌های ۱۹۷۲ و ۱۹۷۶ ایجاد شد. این تکنیک، روشی است برای نمایش ساختار پیچیده روابط علی و معلولی بوسیله نمودار یا ماتریس که ماتریس‌ها و یا نمودارها، روابط مبتنی بر عناصر سیستم را نشان می‌دهند و اعداد روی نمودارها، نشانگر شدت اثر هر یک از عناصر می‌باشند (گوگس و بوچر[1]، ۱۹۹۸؛ ۱۳۶). و در نهایت برای رتبه بندی و اولویت بندی از روش ویکور فازی استفاده می‌شود.

نتایج

براساس مراحل گفته شده در روش پژوهش، عوامل (SOWT) برای مشخص شدن رابطه و تعامل شهر و مرز شناسایی و ابرماتریس (SWOT)،راهبردها و راهکارها شکل می‌گیرد. برای بررسی روابط درونی بین عوامل (SOWT) و حل به روش دیمتل فازی، شدت اثر بین عوامل را براساس گزینه‌های زبانی تأثیر خیلی زیاد (چهار)، تأثیرزیاد (سه)، تأثیر کم (دو)، تأثیر بسیارکم (یک) و بدون تأثیر (صفر) سنجیده می شود. سپس، نظرات خبرگان تجمیع شد و نتیجه از حل روش دیمتل به دست آمدن مقادیر شدت اثرگذاری ($\tilde{D}$)، شدت اثر پذیری ($\tilde{R}$)، میزان اهمیت ($\tilde{D}+\tilde{R}$) و شدت اثرگذاری و اثر پذیری خالص ($\tilde{D}-\tilde{R}$) هر یک از عوامل (SOWT) بر یکدیگر می‌باشد(نگاه کنید به جدول شماره۳). براساس اطلاعات مندرج در این جدول مقدار شدت اثرگذاری عامل قوت برابر با ۴۵۹/ ۴ می‌باشد و شدت اثرپذیری یا وابستگی آن برابر با ۴/۳۴ است. برهمین اساس، بزرگترین مقدار $\tilde{D}+\tilde{R}$ که نشان دهنده میزان اهمیت می‌باشد مربوط به عامل «تهدید»(۲/۰۲۸) است که این عامل تعامل زیادی با عوامل دیگر دارد و کمترین $\tilde{D}+\tilde{R}$ مربوط به عامل «ضعف»(۱/۷۰۷) است که این عامل کمترین تعامل را با سایر عوامل دارد. عواملی که طبق جدول (۳) $\tilde{D}-\tilde{R}$ مثبت دارند به طور قطع نشان دهنده تأثیرگذار بودن این عوامل می‌باشد و عواملی که $\tilde{D}-\tilde{R}$ منفی دارند نشان‌دهنده تأثیرپذیری قطعی این عوامل از سایر عوامل است. در نتیجه، در بین عوامل اصلی «تهدیدها» تأثیرگذارترین و «فرصت‌ها» تأثیرپذیرترین عامل است. به طور کلی $\tilde{D}-\tilde{R}$ مثبت، عوامل علی و $\tilde{D}+\tilde{R}$ منفی، عوامل معلول اثرپذیر محسوب می‌شود. در نهایت روابط علت و معلول از طریق رسم نقاطی با مختصات $\tilde{D}+\tilde{R}$ و $\tilde{D}-\tilde{R}$ در یک دستگاه مختصات دکارتی ترسیم شده است. در شکل(۵) نحوه ارتباطات و اثرگذاری و اثرپذیری عوامل توسط پیکان مشخص شده است. «تهدید» که در بالاترین نقطه محور مختصات وجود دارد و در روابط و مراودات شهر و مرز تأثیرگذارترین است، بر سه عامل ضعف، قوت و فرصت اثر می-گذارد. ضعف‌ها نیز از تهدیدها اثر می‌پذیرد و بر قوت‌ها و فرصت‌ها اثر می‌گذارد. قوت‌ها بر فرصت‌ها اثر می-گذارد و فرصت‌ها نیز از سه عامل تهدیدات، ضعف‌ها و قوت‌ها اثر می‌پذیرد و در حقیقت فرصت‌ها، مسئله اصلی درتعیین روابط و تعاملات شهر و مرز است که توسط نقاط تهدیدها، قوت‌ها و ضعف‌ها بهبود می‌یابند.

1 Gogus and Boucher

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

جدول(۳). مقادیر $\tilde{D}$، $\tilde{R}$ ، $\tilde{D}+\tilde{R}$ و $\tilde{D}-\tilde{R}$ مربوط به عوامل(SWOT)

عوامل/ زیر عوامل	$\tilde{D}$	$\tilde{R}$	$\tilde{D}+\tilde{R}$	$\tilde{D}-\tilde{R}$
قوت	۰/۵۱۹	۱/۱۹۴	۱/۷۱۳	-۰/۶۷۵
ضعف	۱/۰۶۶	۰/۶۴۰	۱/۷۰۷	۰/۴۲۵
فرصت	۰	۱/۷۷۸	۱/۷۷۸	-۱/۷۷۸
تهدید	۲/۰۲۸	۰	۲/۰۲۸	۲/۰۲۸

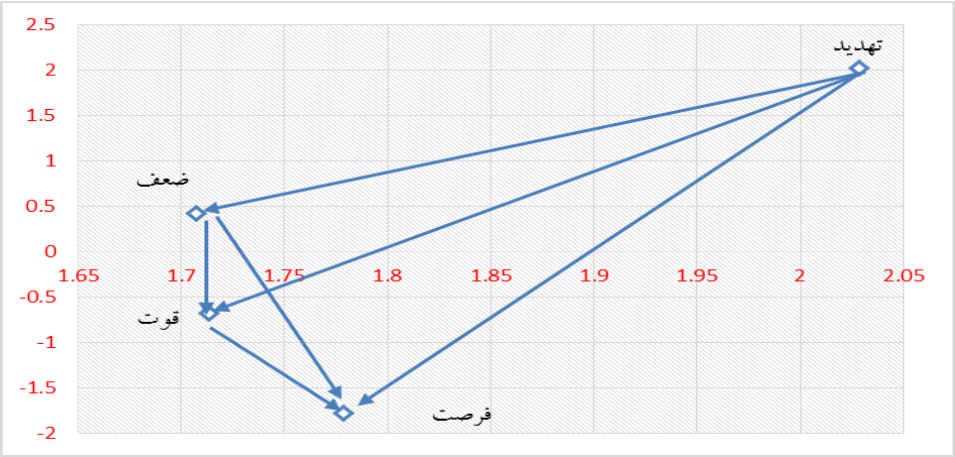

شکل(۵). شبکه روابط بین عوامل(SWOT)در تبیین رابطه تعاملات شهر و مرز

ماخذ: نگارنده گان، ۱۳۹۷

در مرحله بعد، وزن دهی عوامل به روش(ANP)فازی وزن نرمالیزه برای عوامل به وسیله روش دیمتل فازی به دست می آید. سپس سوپر ماتریس وزین شده وهمگرا شده حددار تشکیل و وزن عوامل (SOWT)حاصل می-شود(نگاه کنید به جدول شماره۴). همان‌طور که محتوی جدول نشان می‌دهد، عامل «تهدید» با نظرات خبرگان بیشترین وزن برابر با ۰/۳۱۹۶۴ را به خود اختصاص داده و اولویت اول را کسب کرده است. در بین زیر عوامل تهدیدها، عامل مدیریتی با وزن نسبی ۰/۲۵۰۲ اولویت اول و بعد از این عامل، عوامل اجتماعی، محیطی و اقتصادی قرار دارند. بعد از تهدید، عامل «فرصت» با وزن ۰/۲۷۹۵۶ از نظر پاسخگویان بیشترین وزن را دارد. در بین زیر عوامل فرصت‌ها، به ترتیب عوامل اقتصادی، مدیریتی، محیطی و اجتماعی قرار دارند. از منظر خبرگان دو عامل «قوت» و «ضعف» به ترتیب با وزن‌های ۰/۲۰۵۴۱ و ۰/۱۹۵۳۹ در رتبه‌های بعدی قرار می-گیرند که در هر دوی آن‌ها به ترتیب عوامل اجتماعی، مدیریتی، محیطی و اقتصادی قرار دارند. در مجموع، زیر عامل مدیریتی با وزن ۰/۲۵۱۲۲ بیشترین اهمیت را از منظر شاخص‌های توسعه پایدار به خود اختصاص داده است و بعد از این زیر عامل، عامل‌های اجتماعی، اقتصادی و محیطی به ترتیب با وزن‌های ۰/۲۵۰۶۸، ۰/۲۴۹۳۸ و ۰/۲۴۸۷۲ قرار دارند جدول(۴).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

جدول(۴). وزن و اولویت عوامل(SWOT)در تبیین رابطه تعاملات شهر و مرز

وزن عوامل اصلی و اولویت آن	کد	وزن نسبی زیر عوامل	الویت نسبی	وزن نهایی زیر عوامل	اولویت نهایی
قوت ۰/۲۰۵۴۱	اقتصادی	۰/۲۴۷	۴	۰/۰۵۰۷	۱۲
	محیطی	۰/۲۴۸	۳	۰/۰۵۰۹	۱۱
	مدیریتی	۰/۲۵۰	۲	۰/۰۵۱۳	۱۰
	اجتماعی	۰/۲۵۳	۱	۰/۰۵۱۹	۹
ضعف ۰/۱۹۵۳۹	اقتصادی	۰/۲۴۷	۳	۰/۰۴۸۲	۱۵
	محیطی	۰/۲۴۵	۴	۰/۰۴۷۸	۱۶
	مدیریتی	۰/۲۵۳۰	۲	۰/۰۴۹۴	۱۴
	اجتماعی	۰/۲۵۳۹	۱	۰/۰۴۹۶	۱۳
فرصت ۰/۲۷۹۵۶	اقتصادی	۰/۲۵۱۷	۱	۰/۰۷۰۳	۵
	محیطی	۰/۲۴۹	۳	۰/۰۶۹۶	۷
	مدیریتی	۰/۲۵۱۴	۲	۰/۰۷۰۲	۶
	اجتماعی	۰/۲۴۶	۴	۰/۰۶۸۷	۸
تهدید ۰/۳۱۹۶۴	اقتصادی	۰/۲۴۹۷	۴	۰/۰۷۹۸۱	۴
	محیطی	۰/۲۴۹۹	۳	۰/۰۷۹۸۷	۳
	مدیریتی	۰/۲۵۰۲	۱	۰/۰۷۹۹۷	۱
	اجتماعی	۰/۲۵۰۰	۲	۰/۰۷۹۹۱	۲

ماخذ: یافته‌های تحقیق

بعد از انجام محاسبات و به دست آوردن وزن عوامل از طریق روش(F.ANP)، برای رتبه‌بندی استراتژی‌ها براساس عوامل و وزن‌های به دست آمده، از روش ویکور فازی مثلثی استفاده می‌گردد. در ادامه و با توجه به تجمیع نظرات تصمیم‌گیرندگان ماتریس تصمیم گیری جدول(۵) شکل می‌گیرد.

جدول(۵). ماتریس تصمیم‌گیری مربوط به استراتژی‌های چهارگانه(SOWT) ونحوه تعیین آنها در برنامه ها

عوامل / راهبردها	محیطی			اجتماعی			اقتصادی			مدیریتی		
	L	M	U	L	M	U	L	M	U	L	M	U
SO_1	۳/۷۶	۵/۶۱۵	۷/۴۲۳	۴/۹۲	۶/۹۲	۸/۶۱	۴/۹۲	۶/۹۲	۸/۵۳	۵/۴۶	۷/۴۶	۹
SO_2	۳/۸۴	۵/۷۶	۷/۵	۸	۷	۸/۶۵	۵/۳۸	۷/۳۸	۸/۳۸	۴/۵۳	۶/۵۳	۸/۳۰
SO_3	۳/۸۴	۵/۷۶	۷/۵۷	۵/۶۹	۷/۶۹	۹/۱۱	۳/۸۴	۵/۸۴	۷/۶۹	۴/۱۹	۶/۱۵	۷/۸۸
SO_4	۴/۲۳	۶/۲۳	۷/۹۶	۵/۰۷	۷/۰۷	۸/۶۵	۳/۰۷	۵/۰۷	۷/۰۳	۴/۴۶	۶/۴۶	۸/۲۶
SO_5	۵/۴۶	۷/۴۶	۸/۸۸	۴/۴۶	۶/۴۶	۸/۱۵	۵/۶۹	۷/۶۹	۹/۰۷	۴/۴۶	۶/۴۶	۸/۰۷
SO_6	۳/۴۲	۵/۳۸	۷/۲۶	۵/۳۸	۷/۳۸	۸/۹۶	۳/۴۶	۵/۴۶	۷/۳۸	۴/۹۶	۶/۹۲	۸/۴۲
SO_7	۴/۷۶	۶/۷۶	۸/۵۷	۴/۶۸	۶/۶۸	۸/۴۸	۵/۶۴	۷/۶۴	۹/۰۸	۴/۱۶	۶/۱۲	۷/۸۴
WO_1	۳/۰۳	۴/۷۶	۶/۵۷	۴/۳۰	۶/۳۰	۸/۱۱	۴/۱۵	۶/۰۷	۷/۷۶	۵/۵۳	۷/۵۳	۸/۹۶
WO_2	۵/۵۷	۷/۵۳	۹	۳/۹۶	۵/۷۶	۷/۵۳	۵/۳۰	۷/۳۰	۸/۸۸	۴/۷۶	۶/۷۶	۸/۴۲
WO_3	۵	۷	۸/۶۴	۴/۱۱	۶/۰۷	۷/۹۲	۴/۳۴	۶/۲۳	۷/۹۲	۵/۳۸	۷/۳۸	۸/۸۸
WO_4	۳/۸۰	۵/۷۶	۷/۵۳	۵/۳۸	۷/۳۸	۹	۵	۶/۹۲	۸/۵۳	۴/۹۲	۶/۹۲	۸/۵
WO_5	۴/۶۱	۶/۶۱	۸/۱۹	۵	۷	۸/۵۷	۳/۹۲	۵/۹۲	۷/۶۵	۴/۳۸	۶/۳۸	۸

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

WO_6	۵/۱۱	۷/۰۷	۸/۵۳	۳/۸۴	۵/۸۴	۷/۵۷	۵/۱۵	۷/۱۵	۸/۶۹	۵/۰۷	۷/۰۷	۸/۷۳
WO_7	۳/۳۸	۵/۲۳	۷/۰۳	۵/۴۶	۷/۴۶	۸/۹۲	۴/۴۶	۶/۴۶	۸/۱۹	۴/۶۹	۶/۶۹	۸/۳۰
ST_1	۴/۰۷	۶/۰۷	۸	۴/۳۸	۶/۳۸	۸/۲۶	۴/۲۳	۶/۲۳	۸	۴/۴۲	۶/۳۸	۸/۱۵
ST_2	۵/۱۵	۷/۱۵	۸/۸۰	۵/۹۲	۷/۹۲	۹/۳۴	۴/۶۱	۶/۶۱	۸/۲۶	۵/۲۳	۷/۲۳	۸/۸۴
ST_3	۴/۵۳	۶/۵۳	۸/۲۶	۵/۴۶	۷/۴۶	۸/۹۶	۳/۳۸	۵/۳۸	۷/۳۰	۴	۵/۸۴	۷/۵۷
ST_4	۵/۵۳	۷/۵۳	۹	۵/۴۶	۷/۴۶	۸/۸۴	۵/۳۸	۷/۳۸	۸/۸۴	۴/۳۸	۶/۳۸	۸/۰۳
ST_5	۳/۶۵	۵/۶۱	۷/۵	۴/۶۹	۶/۶۹	۸/۳۴	۳/۹۲	۵/۹۲	۷/۸۴	۴/۹۲	۶/۹۲	۸/۶۱
ST_6	۳/۵۷	۵/۵۳	۷/۳۴	۳/۵۷	۵/۵۳	۷/۴۲	۵/۱۱	۷/۰۷	۸/۷۶	۴/۵۳	۶/۵۳	۸/۳۴
ST_7	۳/۷۶	۵/۷۶	۷/۶۹	۳/۶۱	۵/۶۱	۷/۵۳	۴/۵	۶/۴۶	۸/۰۳	۴/۶۹	۶/۶۹	۸/۲۶
WT_1	۲/۶۵	۴/۶۱	۶/۳۴	۳/۶۱	۵/۵۳	۷/۴۶	۳/۴۶	۵/۳۰	۷/۰۷	۴	۵/۸۴	۷/۶۱
WT_2	۳/۸۳	۵/۸۳	۷/۷۰	۴/۵۴	۶/۵	۸/۰۴	۳/۵	۵/۵	۷/۲۹	۳/۶۴	۵/۶۴	۷/۴۸
WT_3	۳/۴۲	۵/۳۸	۷/۳۸	۴/۲۶	۶/۲۳	۸/۱۱	۲/۶۹	۴/۵۳	۶/۵۳	۴/۹۶	۶/۹۲	۸/۴۶
WT_4	۳/۲۶	۵/۱۵	۷/۰۷	۳/۴۶	۵/۴۶	۷/۳۴	۴/۵	۶/۴۶	۸/۰۳	۴/۳۴	۶/۳۰	۸/۱۵
WT_5	۴/۵۳	۶/۴۶	۸/۱۱	۴/۶۱	۶/۵۳	۸/۱۱	۴/۲۶	۶/۲۳	۷/۹۲	۴/۸۴	۶/۸۴	۸/۴۶
WT_6	۵/۰۳	۷	۸/۷۳	۴/۳۰	۶/۳۰	۸/۱۱	۵/۳۰	۷/۳۰	۸/۸۸	۵/۵۲	۷/۴۸	۸/۹۲

در آخر جدول(۶) مربوط به تجزیه و تحلیل رتبه‌بندی استراتژی‌ها تعریف و با نظرات خبرگان به روش ویکورفازی نشان داده می‌شود که استراتژی «برقراری امنیت سیاسی، اقتصادی و محیطی جهت مقابله با بحران‌های حمله، تجاوز به حریم مرزی، بلایای طبیعی و .... (ST_2)» مقداری برابر صفر را به خود اختصاص داده که به دلیل کمترین فاصله از مطلوبیت تصمیم‌گیری، رتبه اول را کسب کرد. سایر رتبه‌بندی‌ها نیز با توجه به ارزش نزولی مقادیر امتیازات در جدول نشان داده شده است. بعد از این استراتژی که به عنوان مطلوب‌ترین استراتژی انتخاب شد، استراتژی «ریشه کن کردن فقر، بیکاری و محرومیت‌زدایی از شهرهای مرزی از طریق توسعه گردشگری(جاذبه‌های طبیعی، خدمات گردشگری، توسعه صنعتی و غیر صنعتی) (ST_4) با امتیاز ۰/۲۵۸ رتبه دوم را به خود اختصاص داده است. «بازنگری در زمینه نوع و نحوه برنامه‌ریزی و حمایت خاص دولت از رشد و پیشرفت شهرهای مرزی»، «ایجاد زیرساخت‌های هوایی، جاده‌ای، ریلی و ارتباطی شهرهای مرزی با هدف تقویت کارکردهای تجاری- خدماتی»، «تقویت و تامین نیروی انسانی بومی متخصص برای شتاب توسعه شهرهای مرزی» به ترتیب با امتیازهای ۰/۲۹۱، ۰/۲۹۴ و ۰/۲۹۹ در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند. سپس، استراتژی «عدم همکاری و قطع مراودات برون مرزی با همسایگان (WT_1)» قرار دارد که از نظر خبرگان به عنوان بدترین استراتژی در زمینه تبیین رابطه تعاملات شهر و مرز انتخاب شد. بعد از این استراتژی، استراتژی-های «استفاده از سیستم اجبار و فشار برای از بین بردن تخلفات و ناآرامی‌ها از جمله خروج متکدیان، ورود مواد مخدر و ... از شهرهای مرزی»، «واگذاری امور به بخش خصوصی شامل مدیران و سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی با در نظر گرفتن منافع کامل برای این بخش»، «برکناری وعزل برخی از مدیران کنونی و انتصابات جدید در جهت تغییر روند» به ترتیب با امتیاز ۰/۸۷۵، ۰/۸۶۵ و ۰/۸۴۰ قرار دارند.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

جدول(۶). نتایج تجزیه و تحلیل رتبه‌بندی استراتژی‌ها در تعاملات شهر و مرز

رتبه	اختصار	مقادیر امتیازات (Q)	استراتژی‌ها
۱	ST_2	۰	برقراری امنیت سیاسی، اقتصادی و محیطی جهت مقابله با بحران‌های حمله، تجاوز به حریم مرزی ، بلایای طبیعی و...
۲	ST_4	۰/۲۵۸	ریشه کن کردن فقر، بیکاری و محرومیت زدایی از شهرهای مرزی از طریق توسعه گردشگری (جاذبه‌های طبیعی، خدمات گردشگری، توسعه صنعتی و غیر صنعتی)
۳	WT_6	۰/۲۹۱	بازنگری در زمینه نوع و نحوه برنامه ریزی و حمایت خاص دولت از رشد و پیشرفت شهرهای مرزی
۴	SO_5	۰/۲۹۴	ایجاد زیرساخت های هوایی، جاده ای ، ریلی و ارتباطی شهرهای مرزی با هدف تقویت کارکردهای تجاری- خدماتی
۵	WO_4	۰/۲۹۹	تقویت و تامین نیروی انسانی بومی متخصص برای شتاب توسعه شهرهای مرزی
۶	SO_1	۰/۳۱۸	تولید دانش از جمله تکنولوژی های لازم و ایجاد دانشگاه و رشته های مرتبط در جهت مدیریت مرزی و برون مرزی
۷	SO_2	۰/۳۳۴	حمایت و تخصیص تسهیلات در راستای توسعه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی شهرهای مرزی
۸	WT_5	۰/۳۶۱	مقابله با ایجاد ناامنی، برقراری امنیت پایدار شهرهای مرزی بصورت تهاجمی (جهت بر طرف کردن چالش‌ها و اختلافات مرزی و تاریخی و گسترش رزمایش‌ها برای جلوگیری از عملیات تروریستی و بیو تروریستی و جریان‌های تکفیری در منطقه)
۹	WO_5	۰/۴۲۲	بازنگری و تخصیص مجدد امکانات، خدمات و تسهیلات جهت رفع نابرابری‌ها
۱۰	ST_5	۰/۴۳۷	برگزاری سمینار و نشست با حضور مسولین ملی و محلی در جهت تحکیم روابط سیاسی و توسعه همکاری‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی شهرهای مرزی و مرزهای خارجی
۱۱	WO_3	۰/۴۴۲	تاکید بر رشد هوشمند و ساختار مدیریتی مکانیزه جهت رفع مشکلات شهرهای مرزی
۱۲	SO_7	۰/۴۵۴	افزایش تعاملات و تبادلات از طریق ایجاد بازارچه ها و گذرگاه ها و استقرار گمرکات
۱۳	ST_1	۰/۴۵۶	استفاده از متخصصین و نهادهای ذی ربط در جهت جلوگیری از ساخت و سازهای بی رویه در حریم شهرهای مرزی و احیا و توسعه مناطق
۱۴	WO_7	۰/۴۹۷	از بین بردن و حل مشکلات مرزی از جمله تعارض و بی سوادی از طریق آموزش و اطلاع رسانی و استقرار سیستم مدیریت قوی در این زمینه
۱۵	SO_6	۰/۴۹۸	بهره مندی از علما و مولوی های برجسته شیعه و سنی جهت سازماندهی برنامه ها و پیشبرد اهداف
۱۶	SO_3	۰/۵۲۱	بهبود روابط منطقه ای و فرامنطقه ای از طریق فرهنگ سازی و آموزش در شهرهای مرزی
۱۷	WO_6	۰/۵۲۲	بهره گیری از ظرفیت‌های محیطی و زیست محیطی و ایجاد زیرساخت‌های لازم از جمله تصویت قوانین و مقررات و ایجاد مدیریت یکپارچه در جهت توسعه پایدار منطقه و شهر با تاکید بر اشتغالزایی
۱۸	WO_2	۰/۵۲۳	جلوگیری از هدر رفت منابع و حداکثر استفاده از انرژی‌های طبیعی از جمله بادی، خورشیدی و ظرفیت‌های معدنی در راستای اشتغال‌زایی
۱۹	SO_4	۰/۶۲۸	بهره گیری از اشتراکات فرهنگی، مذهبی و قبیله ای
۲۰	WO_1	۰/۶۵۵	تغییر سبک مدیریتی و استفاده از شیوه های نوین و طرح های توسعه و بهبود عملکرد
۲۱	ST_3	۰/۶۶۳	تقویت سازمان‌های مردم نهاد با هدف کاهش آثار سوء ناشی از دوگانگی‌های فرهنگی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

			مدرن و سنتی با هدف حفظ ویژگی‌های هویتی بومی شهرهای مرزی و منطقه
۲۲	ST_7	۰/۷۳۸	تاکید بر رویکرد ملی و بین‌المللی به صورت توامان در طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی مرز
۲۳	ST_6	۰/۷۵۵	مدیریت بهینه درآمدها و برنامه‌ریزی در جهت حداکثرسازی سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی در جهت استفاده از پتانسیل انسانی و محیطی موجود
۲۴	WT_3	۰/۸۴۰	برکناری مدیران کنونی و انتصابات جدید در جهت تغییر روند
۲۵	WT_4	۰/۸۶۵	واگذاری امور به بخش خصوصی شامل مدیران و سرمایه گذاران داخلی و خارجی با در نظر گرفتن منافع کامل برای این بخش
۲۶	WT_2	۰/۸۷۵	استفاده از سیستم اجبار و فشار جهت از بین بردن تخلفات و ناآرامی‌ها از جمله خروج متکدیان، ورود مواد مخدر و ... از شهرهای مرزی
۲۷	WT_1	۰/۹۹۱	عدم همکاری و قطع مراودات برون مرزی با همسایگان

ماخذ: یافته های تحقیق

نتیجه‌گیری

نتایج کلی حاصل از یافته‌ها و تجزیه و تحلیل‌های انجام شده، نشان داد که در بین عوامل(SWOT)، «تهدیدها وچالش‌ها» در ابعاد امنیتی و مدیریتی تأثیرگذارترین عامل گسست و شکاف حقیقی و عامل «بهره‌گیری از فرصت‌ها» مسئله اصلی در بهبود و ارتقاء روابط و تعاملات میان شهر و مرز با روش دیمتل فازی می‌باشد. همچنین از منظرشاخص‌های توسعه پایدار عامل مدیریتی(نهادی)دارای بیشترین درجه اهمیت و عوامل اجتماعی، اقتصادی و محیطی به ترتیب در رتبه بعدی قرار می‌گیرند. نکته مهم دیگر این‌که از فرصت‌های موجود مانند: تنوع اقلیمی و طبیعی، همگرایی و قرابت فامیلی و تردد سران و بزرگان طوایف به آن سوی مرز، گسترش دیپلماسی فرهنگی و شهری با همسایگان خارجی، مستعد بودن نوار مرزی و مناطق پیرامون در برخی زمینه‌های دامداری، باغداری و کشاورزی و... کمتر بهره گرفته شده است که ضرورت دارد همه مسئولان و برنامه‌ریزان محلی واستانی برای استفاده بهتر از این فرصت‌ها گام‌های جدی تری بردارند. از سوی دیگر حل مسائل به روش(FANP) حاکی از آن است که بیشترین وزن مربوط به عامل تهدید «مدیریتی» است که ۷/۹ درصد از وزن نهایی را کسب کرده و اولویت اول را به دست آورده است. در سال‌های اخیر یکی از مواردی که همواره مورد بحث قرار گرفته ضعف مدیریت در زمینه‌های مختلف می‌باشد. در ارتباط با تعاملات میان شهر و مرز این امر به خوبی نشان می‌دهد در صورتی که مدیریتی دلسور، شایسته، متعهد، علمی و باتجربه در تمام سطوح و مناصب حاکم باشد بسیاری از تهدیدها از بین رفته و فرصت‌ها به بهترین نحو مدیریت و مورد استفاده قرار می‌گیرد. بعد از عامل مدیریتی، عامل بعدی اجتماعی است که وزن بیشتری را به خود اختصاص داده. در بسیاری از موارد شاهد این هستیم که اجرای یک قانون یا ایده به دلیل ضعف در روابط اجتماعی با شکست روبرو می‌شود و وقت و انرژی بسیاری را به دلیل نادیده گرفته شدن این قضیه از بین می‌برد. بنابراین لزوم توجه مضاعف به بعد اجتماعی و اثرات مثبت آن در منطقه بسیار حائز اهمیت است. برقراری امنیت سیاسی، اقتصادی و محیطی جهت مقابله با بحران‌های حمله، تجاوز به حریم مرزی، بلایای طبیعی و... به عنوان مناسب‌ترین استراتژی در زمینه مراودات و تعاملات شهر و مرز می‌باشد. شهرها و مناطق مرزی قلمرو این تحقیق به دلیل موقعیت خاص جغرافیایی و هم مرز با دو کشور پاکستان و افغانستان، در زمینه برقرای و تامین امنیت بسیار مهم و حائز اهمیت است. این امر به خوبی از سوی دولت نیز احساس شده و با بالا بردن امنیت در

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

مرزها، کمتر شاهد وقوع حوادث تروریستی در مرز و شهرهای مرزی هستیم. با این حال، این راهبرد از سوی پاسخ دهندگان این مطالعه به عنوان مهمترین استراتژی انتخاب شده که نشان دهنده اهمیت بالای مقوله امنیت در تمام زمینه‌ها است. این در حالی است که استراتژی عدم همکاری و قطع ارتباطات برون مرزی با همسایگان از نظر خبرگان پایین‌ترین رتبه را به خود اختصاص داده است. این مطلب به خوبی نشان می‌دهد برای تعاملات بین شهر و مرز ازمنظر توسعه پایدار نباید مراودات خود را با آن طرف مرزها به طورکامل قطع نماییم. به عبارت دیگر، امروزه در عرصه بین‌المللی کشوری موفق‌تر است که به بهترین نحو بتواند با همسایگان خود و سایر کشورها رفت وآمد، تبادلات اقتصادی، فرهنگی ودادوستد داشته باشد. لذا قطع مراوده با کشورهای همجوار که می‌تواند فرصت‌های مناسبی جهت سرمایه‌گذاری، اشتغال،تجارت وبازرگانی و... در پیش روی ما قرار دهد به هیچ عنوان توصیه نمی‌گردد.

پیشنهادها و راهکارها

حال با توجه به مطالب عنوان شده و نتایج حاصل از این مطالعه می‌توان موارد ذیل را به عنوان پیشنهاد توصیه کرد:

۱- با توجه به این‌که بیشترین تاثیرگذاری در بین عوامل سوات متعلق به تهدیدها است، توجه جدی به این قضیه در زمینه تعاملات وروابط میان شهرها و مرز از اهمیت مضاعف برخوردار است. بنابراین احتراز از تهدیدهایی همچون تداوم انواع قاچاق، استمرار فقر و محرومیت، مشکلات صنعتی و سرمایه‌گذاری و... و تبدیل آن‌ها به فرصت‌ها با استفاده از مدیریت اصولی و علمی و بهره‌گیری از تمام پتانسیل‌های موجود در شهر های مرزی استان توصیه می‌گردد.

۲- با توجه به موقعیت خاص و منحصر به فرد و مرزی بودن سیستان و بلوچستان، عنایت لازم به تمام پتانسل‌ها و مزیت‌های محیطی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، می‌تواند باعث تعاملات عمیق‌تر، بهتر و بیشتر شهرها و مرز گردد. از آن‌جایی که عامل فرصت‌ها در بین عوامل سوات، به عنوان تاثیرپذیرترین عامل شناخته شده است. پس استفاده از فرصت‌ها در تمام زمینه‌ها و تبدیل آن به نقاط قوت با برنامه‌ریزی مناسب بلند مدت و علمی و بهره‌گیری از نظرات نخبگان و دانش آموختگان توصیه در این زمینه می‌گردد.

۳- نظر به تعداد بالای فارغ‌التحصیلان دانشگاهی هر سال، استفاده بهینه و حداکثری از این سرمایه انسانی آموزش دیده ارزشمند در تمام زمینه‌ها می‌تواند باعث جهش و تقویت رشد و توسعه همه جانبه و متوازن شهرهای مرزی گردد که در نهایت باعث ارتقاء سطح سلامت و تعاملات مناسب شهر و مرز با رویکرد مورد نظر می‌شود.

۴- امنیت به عنوان مهمترین عاملی است که همواره مورد توجه قرارگرفته، این عامل در این تحقیق نیز به عنوان مهمترین استراتژی انتخاب شده است. بنابراین دولت باید شرایط مناسب و ایده آل را در تمام زمینه‌ها از جمله زیرساخت‌ها، نیروی انسانی آموزش دیده، فرهنگ و... در منطقه فراهم نماید و همچنین مردم به بهترین نحو در این زمینه همکاری و مشارکت لازم را داشته باشند تا در نهایت امنیت و توسعه پایدار، توامان در تمام زمینه‌ها محقق گردد.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

۵- عامل مدیریت به عنوان مهمترین مولفه در تهدیدها شناخته شده. برای بهبود و توسعه مدیران حرفه ای می‌توان از نیروهای آموزش دیده و جوان متعهد استفاده کرد. همچنین از نظرات خبرگان در زمینه‌های مدیریتی بهره برد و در نهایت مدیران را با شیوه‌های نوین مدیریت آشنا و سطح سواد و دانش، بینش، نگرش و مهارت‌های آن‌ها را ارتقاء کیفی داد.

منابع

احدی نژاد، محسن؛ وقادری، ایوب(۱۳۹۲)، **نقش مبادلات مرزی بر توسعه فیریکی شهرهابا استفاده از سنجش دورو سیستم اطلاعات جغرافیایی**، فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه ای، ۱۸: ۴۷-۶۸.

اخباری، محمد و نامی، محمد حسن (۱۳۸۹)،**جغرافیا مرز با تاکید بر مرزهای ایران**، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.

اسماعیل زهی، ناهید و دیگران(۱۳۹۱)، **نقش بازارچه های مرزی در توسعه و امنیت شهر زابل**. مجموعه مقالات همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت، زاهدان: دانشگاه سیستان و بلوچستان.

بدیعی‌ازنداهی, مرجان, غلامی, بهادر, میراحمدی, فاطمه‌سادات. (۱۳۹۴). مطالعه تطبیقی مفهوم «قلمرو» و «قلمروسازی» در قوانین اساسی مشروطه و جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه بین المللی ژئوپلیتیک, ۱۱(۳۷), ۱۰۱-۱۳۴.

بذرافشان، جواد، طولابی‌نژاد، مهرشاد و حملی، نجمه. (۱۳۹۷)، **بررسی عوامل و محرک های تغییر الگوی معیشت روستاهای مناطق مرزی، مورد مطالعه: دهستان مینان**، شهرستان سرباز، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی،۱۸(۴۳): ۱۲۷-۱۵۰.

پسندیده فرد، کبری؛ کیانی‌ماوی، رضا. (۱۳۹۷)، **شناسایی و اولویت بندی معیارهای موفقیت آموزش کارآفرینی و توسعه اقتصادی بر اساس مدل تصمیم‌گیری چند معیاره**، مطالعات نوین کاربردی در مدیریت و اقتصاد، ۱(۱): ۱۱۸-۱۰۱.

تاجیک، محمدرضا. (۱۳۸۸)، **مرز و فرهنگ، قاچاقچی کالای فرهنگی به مرز نیاز دارد** ،مجموعه مقالات همایش ملی مرزها «مرزهای ملی: مفاهیم و رویکردها»، قبادی خسرو، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی،معاونت امنیتی و انتظامی وزارت کشور،ادار کل امور مرزی،جلد اول.

تقی‌پور، علی اصغر. (۱۳۹۱)، **مرزوامنیت اجتماعی وانسانی در شهرهای مرزی**، مجموعه مقالات همایش ملی شهرهای مرزی وامنیت، چال ها و رهیافت‌ها دانشگاه سیستان و بلوچستان، ۶۳۵-۶۲۶.

جعفری، حیسن علی و حمیدی، علی(۱۳۹۴)، **نقش بازارچه‌های مرزی در ایجاد امنیت و قاچاق کالا در خراسان شمالی**، فصل نامه دانش انتظامی خراسان شمالی،۲(۵): ۹۵-۱۱۲.

رضایی، علی (۱۳۸۰)، **چون و چرای بازارچه‌های مرزی**، ماهنامه اقتصادی و مالی بین المللی،۴(۳۶): ۲۳-۱۲.

رفیعیان، مجتبی؛ مولودی، جمشید؛ مشکینی، ابوالفضل؛ رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ ایراندوست، کیومرث(۱۳۹۴)، **رابطه تحول کارکرد مرز با ارتقای وضعیت پیرامونی شهرهای مرزی بانه و سقز**، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات شهری، (۹).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

ریاضی، سید ابوالحسن. (۱۳۹۲)، **شهر،پدیده ای میان رشته‌ای**،فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی، ۶(۱).

شاطریان، محسن؛ اشنویی، امیر؛ گنجی پور، امیر(۱۳۹۳)، **تحلیل راهبردی مناطق مرزی**، ففصلنامه علمی پژوهشی مطالعات شهری،(۱۱).

شکوهی، محمد اجزاء و شریف‌زاده اقدم،ابراهیم (۱۳۹۶)، **ارزیابی تأثیر بازارچه های مرزی بر ارتقاء کیفیت زندگی شهری درشهرهای مجاور** (نمونه موردی:بازارچه تمرچین پیرانشهر)، فصلنامه زاگرس جغرافیا و برنامه ریزی شهری،۹(۳۴): ۲۳-۴۶.

شکوئی، حسین. (۱۳۹۰)، **دیدگاههای نودر جغرافیایی شهری**، جلد اول، انتشارات سمت.

صفایی پور، مسعود و ظریفی، کوکب. (۱۳۹۰)، **پدافند غیر عامل در دیروز**، اولین همایش ملی پدافند غیر عامل در حوضه آبی دریای خزر، دانشگاه گیلان.

طیب نیا، سید هادی، سعدی محمدی و منوچهری سوران. (۱۳۹۵)،**تحلیلی بر تأثیر انسداد مرزها بر امنیت پایدار نواحی روستایی پیرامون**(مطالعه موردی: روستاهای مرزی شهرستان مریوان)،فصل نامه برنامه ریزی وآمایش فضا، ۲۰(۱): ۲۲-۳۵.

عزتی، عزت اله. (۱۳۶۸)، **جغرافیای نظامی ایران** .تهران، انتشارات امیرکبیر.

عظیمی ،فرامرز و دیگران. (۱۳۹۲)، **مفاهیم کلیدی در مطالعات شهری**،تهران، انتشارات آذرخش.

قاسمی، محمدو صفی پور،محسن. (۱۳۹۲)،**بررسی اقدامات انسدادمرزی استان سیستان و بلوچستان بر امنیت استان از نظرگاه صاحب نظران**،پژوهش نامه جغرافیای انتظامی، ۱(۴): ۱۰۵-۱۲۸.

قنبری، سیروس وهمکاران. (۱۳۹۵)، **نقش بازارچه های مرزی در ارتقاء شاخص های اجتماعی واقتصادی روستاهای مرزی استان سیستان و بلوچستان**-مطالعه موردی بازارچه میلک ،فصلنامه علوم و فنون مرزی، ۷(۳): ۴۳-۲۴.

کسرایی، زینب(۱۳۸۹)،**بازارچه‌ها و پایانه‌های مرزی چشم انداز برنامه پنجم توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور**، مجموعه مقالات همایش پایانه ها و بازارچه ها- چالش ها و فرصت ها. ایلام: دانشگاه ایلام

کاویانی راد، مراد و همکاران. (۱۳۹۷)، **تبیین قلمروگستری سازمان‌های بنیادگرا دردولتهای شکننده- مطالعه موردی: داعش درلیبی**، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی دانشگاه خوارزمی، ۱۸(۵۰):۱۰۵-۱۲۷.

معتمد نژاد، کاظم(۱۳۴۸)، **جغرافیای سیاسی**. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

موسوی، میرنجف و زنگی آبادی، علی(۱۳۹۰)، **برنامه‌ریزی توسعه شهرهای مرزی**- مطالعه موردی : استان آذربایجان غربی، مشهد:انتشارات شریعه توس.

میری، غلامرضا، محمدی، رضا؛ سقایی، مهدی(۱۳۹۲)، **تاثیر کارکرد مرز بر اقتصاد شهری**، مطالعه موردی شهر مرزی زاهدان، پایان نامه کارشناسی ارشد،جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی زاهدان.

ویسی، هادی(۱۳۹۲)، **توسعه نامتوازن و چالش‌های ناحیه ای استان سیستان و بلوچستان**، ششمین کنگره انجمن ژئوپولیتیک ایران پدافند غیر عامل.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]

BaykasoğLu, A., KaplanoğLu, V., DurmuşOğLu, Z. D., & ŞAhin, C. (2013). **Integrating fuzzy DEMATEL and fuzzy hierarchical TOPSIS methods for truck selection**. Expert Systems with Applications, 40(3), 899-907.

Brzosko-Sermak, Agnieszka. (2007). **Theoretical deliberations on frontier location of cities**. Bullitin of geography (Socio-economic series), NO. 7.

Chaghooshi, A., Arab, A., & Dehshiri, S. (2016). **A fuzzy hybrid approach for project manager selection**. Decision Science Letters, 5(3), 447-460.

Dalalah, D., Hayajneh, M., & Batieha, F. (2011). **A fuzzy multi-criteria decision making model for supplier selection.** Expert systems with applications, 38(7), 8384-8391.

Gogus, O., & Boucher, T. O. (1998). **Strong transitivity, rationality and weak monotonicity in fuzzy pairwise comparisons. Fuzzy Sets and Systems**, 94(1), 133-144

Jones, Phillip,n. and Wild, Trevor(1994), **Opening the Frontier: Recent Spatial Impacts in the Former Inner**-German Border Zone; Regional Studies, Vol. 28.3

Lin, C. L., & Wu, W. W. (2004). **A fuzzy extension of the DEMATEL** method for group decision making.

Liu, Z., and Liu, L. (2016). **Characteristics and driving factors of rural livelihood transition in the east coastal region of China: A case study of suburban Shanghai**. Journal of Rural Studies, 43: 145–158.

Louis Wirth. (1938), **Urbanism as a way of Life,** American journal of Sociolog, Vol.44.

Morovati Sharifabadi A, Asadian Ardakani F.(2014) **[A model for health tourism development using fuzzy TOPSIS and interpretive structural modeling in Yazd province**]. Journal of Health Administration. 17(55): 73-88. [Persian]

Murshid. K. a. s, Tuot, Sokphally; (2005) **the Cross Border Economy of Cambodia Development Resource Institute**, Development Analysis Network with Support of the Rockefeller Foundation Phnom Penh, Cambodia.

Nebuhr, A (2005), **the impact of EU enlargenment on Europesn border region HWWA Discussion**.

Newman, D., (2006), **Boundaries; In a Companion to Political Geography**, In Agnew, J. (Ed), KatharyneMitchell, Gerard Toal, 3rdEdition, Blackwell Publishing.

Ni, Pengfei. (2011). **Cities as the new engine for Sino- Indian cooperation, Journal of International Affairs**, 64(2), 143-154.

Opricovic S, Tzeng GH (2007). **Extended VIKOR method in comparison with outranking methods. European Journal of Operational Research** 178(2): 514-529.

Portnov, Boris A., Pearlmutter, David. (1999). **Sustainable urban growth in eripheral areas, Progress in Planning**, 52, 239-308.

Rumley, D., and Minghi, J.V. (1991). **The Geography of Border Landscapes. Routledge: New York**

Tzeng GH, Cheng HJ, Huang TD. (2007). **Multiobjective optimal planning for designing relief delivery systems**. Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review; 43(6): 673-686.

Walelign. S. Z, Pouliot. M, Larsen. H. O, and Smith-Hall. C, (2016).**Combining Household Income and Asset Data to IdentifyLivelihood Strategies and Their Dynamics**, Journal The Journal of Development Studies,53(6): 769-787.

Weber, E., (2012). **Boundaries with Issues Soft Border Management as a Solution**? library.fes.de, 2012.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.52547/jgs.22.64.247]